

A mai Kárpátalja területén egykor működő középkori pálos kolostorok lokalizálásának kérdéséhez (írott források és helynevek alapján)

Rezümé. Az első Remete Szent Pál-rend az egyetlen magyar eredetű katolikus szerzetesrend. A rend szerzetesei a XIV. század folyamán telepedtek le a Magyar Királyság északkeleti perem vidékén és a XVI. század közepéig majdnem háborítatlanul éltek itt hagyományos remete életüket. Az ajánlott cikkben a szerző megkísérli az elérhető források elemzését, a helynevekkel való egyeztetését, és a mai Kárpátalja területén egykor létező pálos kolostorok helyének megállapítását.

A szerző konstatálja, hogy viszonylag pontosan meghatározható az eszenyi kolostor helye az Ungvári járásban, az alsó-remetei a Beregszászi járásban és a Máramarosi remetei helye. Körülbelül meg lehet határozni, hol állhatott a pálos kolostor a mai Vovkovo falu mellett.

Az ungvári pálos kolostor és templom lokalizálásánál több lehetséges hely merül fel, megcáfolni vagy megerősíteni ezeket csakis a régészeti kutatások tudják. Ezzel együtt a források hiánya miatt nehéz beszélni az esetleges pálos kolostorok létezéséről Técsón, Huszton, Kökényesen és Munkácson.

Kulcsszavak: pálos kolostorok Kárpátalján, helymeghatározás, források

Резюме. Орден св. Павла-відлюдника – це єдиний католицький орден угорського походження. Монахи ордену упродовж XIV ст. розселилися у північно-східній Україні Угорського королівства і до середини XVI ст. майже безперешкодно жили тут звичним для них аскетичним життям. У цій статті автор робить спробу проаналізувати доступні писемні джерела, у тому числі актові, співставити їх з даними топоніміки та визначити ймовірні місця розташування обителів паулінів на території сучасного Закарпаття.

Автор констатує, що більш-менш точно можна визначити місце розташування паулінського монастиря в Есені Ужгородського району, Нижніх Реметах Бергівського району, марамороських Реметах. Приблизно можна визначити, де міг знаходитися монастир ордену біля сучасного села Вовкове Ужгородського району.

Локалізація паулінського монастиря і церкви в Ужгороді має кілька версій, спростувати або підтвердити одну з них можуть археологічні дослідження, які другий рік тривають на території Ужгородського замку. Попри це про місце можливих обителів паулінів у Тячеві, Хусті, Тернові, Мукачеві через брак достовірних джерел говорити складно.

Ключові слова: монастирі паулінів на Закарпатті, топоніміка, джерела

Abstract. The Order of St. Paul the Hermit is the only Catholic Order of Hungarian origin. During the XIV century, the monks of the Order settled apart in the north-eastern outskirts of the Kingdom of Hungary and lived there their usual ascetic life almost freely to the middle of the XVI century. In this article, the author makes an attempt to analyze the available written sources, including the act ones, to compare them with the toponymics data and to determine the probable places of residence of the Pauline monasteries on the territory of modern Zakarpattia region.

The author states, that the location of the Pauline monastery in Esen of Uzhhorod district, Nyzhni Remety of Berehove district, Remety of Marmarosh region can be determined more or less precisely. It is possible to determine approximately, where the monastery of the Order could be located near the modern village of Vovkove of Uzhhorod district.

The localization of the Pauline monastery and the church in Uzhhorod has several versions; archaeological research that has been lasting for two years on the territory of Uzhhorod castle can confute or confirm one of them. In spite of this, it is difficult to speak of the place of possible residence of paulines in Tiachiv, Khust, Ternovo, and Mukachevo because of the lack of reliable sources.

Keywords: Pauline Order monasteries in Zakarpattia, localization, sources

* Egyetemi docens, Ungvári Nemzeti Egyetem, Archeológia, Etnológia és Kulturológia Tanszék.

* Доцент, Ужгородський національний університет, Кафедра археології, етнології та культурології. * Associate professor, Uzhhorod National University, Department of Archaeology, Ethnology and Cultural Studies. E-mail: oksana.ferkov@uzhnu.edu.ua

A Magyar Királyság vármegye rendszerének kialakulásával és az északkeleti peremvidék közigazgatási kiépítésével párhuzamosan a térségre kiterjedt a katolikus egyház jogköre. Egymás után érkeztek ide a különböző katolikus szerzetesek és apácák. Pontos adatokkal nem szolgálhatunk arról, hogy melyik rend vette elsőnek szellemi felügyelete alá az újonnan alakult vármegyék lakosságát. Nagy valószínűséggel a bencések, ferencesek, karmeliták lehettek azok. A mai helytörténetírás elengedhetetlen feladata feltárni és bemutatni a katolikus szerzetesrendek szerepét a térség történelmi folyamataiban.

Sajnálatos, hogy még nem született olyan tanulmány, amely tárgyalná a katolikus egyház intézményeinek a működését a középkori Ung, Ugocsa, Bereg és Máramaros vármegyék területén. A helytörténészek (főként az ukrán nyelvű) a keleti keresztény (pravoszláv, ortodox) és görögkatolikus egyházak múltjára fókuszálnak. A katolicizmus múltja háttérbe szorul. Tehát ahhoz, hogy egységes képet kapjunk a térség szellemi történetéről, az elsődleges lépésként fel kell tárni és be kell mutatni a középkori katolikus szerzetesrendek múltját és tevékenységének sajátosságát a Magyar Királyság északkeleti peremvidékén.

A tanulmány célja a mai Kárpátalja területén egykor létező pálos kolostorok és templomok helyének lokalizálása. Ehhez az írott források adataira támaszkodunk, és az így kapott információt egyeztetjük, kiegészítjük a régi térképeken feltüntetett helynevekkel.

Első Remete Szent Pál Rendje (*Ordo S. Pauli Primi Eremitae, OSPPE*) egyetlen olyan katolikus szerzetesrend, amelynek alapítása Magyarországhoz köthető. Boldog Özséb, volt esztergomi kanonok alapította, a mai Pilisszentlélek és Keszthely határában lévő Hármass-barlangban néhány társával, ahol 1250-ben a Szent Kereszt tiszteletére monostort és szentélyt építettek maguknak. 1328-ban XXII. János pápa engedélyezte a rend számára az ágostonos regulát, a káptalanon a generális perjel megválasztását, továbbá felmentést kaptak a tizedfizetés kötelezettsége és a helyi zsinaton való kötelező részvétel alól. A rend tagjai 1341-től kötelező erővel fehér ruházatot hordtak.

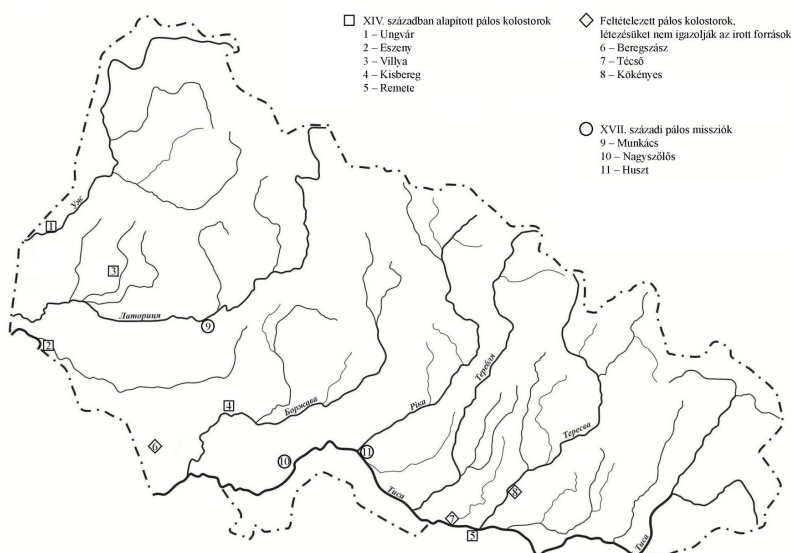
A XIII. században a rendnek mindössze három kolostora volt, egy évtizeddel később már tizenkettő. A pálos monostorélet fellendülése a XIV. században indult, amikor a Magyar Királyság egész területén és különösen az északkeleti régióban sorra keletkeztek a rend kolostorai: a Beregi Kisberegben (1329), a Máramarosi Remetén (1363), az Ungi Eszenyben (1356), Villyán (1380) és Ungváron (1384).

A Katolikus Egyház a XIII. század folyamán kiépítette intézményhálózatát az újonnan alapított északkeleti vármegyék területére. Az itt létező és működő plébániák az Egri Püspökséghez tartoztak. A plébániák pontos számát forráshiány miatt nem tudjuk meghatározni. A legkorábbi dokumentum, amely hozzávetőleges képet mutat a katolikus plébániák létszámáról, az 1332–1335-ös pápai tized-

jegyzék.¹ Viszont a kolostorokról ebben az iratban sem találunk biztos utalást. Egyik-másik feljegyzésből következtethetünk arra, hogy éppen egy szerzetesrend templomáról van szó.

A kolostorok lokalizálásához adatokkal szolgálnak a XIV–XV. századi oklevelek, adománylevelek, tulajdonjogi iratok stb. Az Első Remete Szent Pál Rend történetét a XVI. század első felében részletesen Gyöngyösi Gergely írta meg.² A *Vitae fratrum* és oklevelek *Inventáriuma* közli a kolostorok alapítási éveit és számos más adatot.

1. ábra. Középkori pálos kolostorok és XVII. századi missziók a mai Kárpátalja területén

Forrás: saját szerkesztés

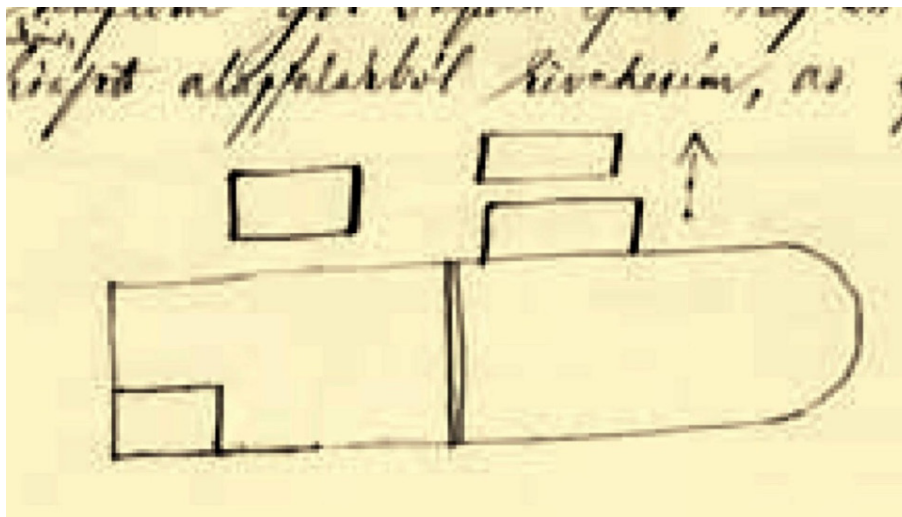
A pálos kolostorok létezésére a középkori Magyarország északkeleti peremvidékén utalhatnak a helynevek is, többek között a XVIII–XIX. századi térképe-

¹ *Regestrum decimalium sexeginalium dioecesis agriensis de annis 1333–1335*. Elubr. per. Francis Balássy. Agriae, 1863

² GYÖNGYÖSI GERGELY: *I. Remete Szent Pál Remete Testvéreinek Élete*. Szerk. P. Árvai Vince. Ford. Csanád Béla, Csonka Ferenc. Varia Paulina III. Fráter György Alapítvány, Pilisszántó, 1998; GYÖNGYÖSI GERGELY: *Inventarium Paulinorum (1521–1522)*. Cod. Lat. <https://edit.elte.hu/xmlui/static/uv/uv.html?key=10831/30557&fname> (Utolsó letöltés: 2019. június 21.)

ken feltüntetett helynevek.³ Természetesen megcáfolni vagy alátámasztani a forrásokban említett vagy helynevek alapján feltételezett kolostorok létezését, esetleg helyét a régészeti feltárások tudják. Tudunkkal Kárpátalja területén nem végeztek a pálos kolostorok tanulmányozására irányuló régészeti kutatásokat. Kivétel lehet Lehoczky Tivadar által 1872-ben végzett felderítés az Alsóremete határában található egykori pálos kolostor romjainál.

2. ábra. A Lehoczky Tivadar által készített alsóremetei pálos kolostor alaprajza

Forrás: Németh 2013, 20.

Tehát már a XIII. század folyamán az északkeleti vármegyékben találkozunk szerzetesekkel és rendházaikkal. A XIV. század 20-as éveinek végén az oklevelek bizonyossága szerint a térségbe érkeztek és sikeresen megtelepedtek a pálosok is. Királyok, nemesek adományaiból kiépítették gazdálkodásukat, kaptak szántókat, réteket, malmot és malomműködtetési jogot stb. Mindezek biztosították a szerzetesek életét. A hitújítás korában a katolikus kolostorgazdálkodás hanyatlásnak indult. A protestánsá váló nemesség erőszakos szekularizációja következtében a szerzetesek elhagyták rendházaikat. S így, a gazdátlan kolostorok többsége elpusztult. Mivel a pálosok a településektől távol építették rendházaikat, így miután elhagyták a ko-

³ SEBESTYÉN ZSOLT–ÚR LAJOS: *Ung megye helységneveinek etimológia szótára*. Ungvár, 2014; SEBESTYÉN ZSOLT: *Bereg megye helységneveinek etimológia szótára*. Nyíregyháza, 2010; SEBESTYÉN ZSOLT: *Kárpátalja településeinek történeti helynevei. A kataszteri térképek és birtokrészleti jegyzőkönyvek alapján*. Nyíregyháza, 2008; SEBESTYÉN ZSOLT: *Máramaros megye helységneveinek etimológia szótára*. Nyíregyháza, 2012. A XIX. századi kataszteri térképek megtekinthetőek az alábbi linken: <https://mapire.eu/hu/map/cadastral/?layers=osm%2C3%2C4&bbox=1958808.6211227407%2C6005918.013695374%2C2989791.2586331978%2C6372815.749464219> (Utolsó letöltés: 2019. június 21.); Vármegyék és egyes városok térképét lásd: <https://maps.hungaricana.hu/hu/> (Utolsó letöltés: 2019. június 21.)

lostorokat, a templomaik sem lettek a gyülekezetek hasznára. Ahogyan a kisberegí (alsóremetei) kolostor példáján látjuk, az omladozó épület falait a helyi lakosok lebontották, és az építőanyagot újból felhasználták. Hasonló sorsa lehetett az eszenyi, villyei és ungvári kolostoroknak, valamint a templomaiknak is.

Kárpátalja helynevei megőrizték a pálos remeték egykori jelenlétének emlékét: Alsó- és Felsőremete (Beregszászi járás), Turjaremete⁴ (Perecsenyi járás), Latorcaremete (Ungvári járás), Remete (az egykori Máramaros vármegye, ma Románia területén).

Próbálkozzunk tehát a források adatainak egyeztetésével.

Első Remete Szent Pál Rendjének a szerzetesei élvezve Erzsébet királyné (1305–1380, Anjou Károly Róbert neje) és Nagy Lajos (1342–1382) támogatását, a XIV. században megtelepedtek Ung, Bereg és Máramaros vármegyék területén.

Erzsébet királynénak jelentős birtokai voltak a térségben, többek között Munkácson és Beregszászban is. Lehoczky Tivadar feltételezése szerint Erzsébet királyné gyakran tartózkodott Bereg megyében, és néhány kolostort is alapított itt. Munkácson, Beregszászban, Kisberegén (Alsóremetén) és Tarpán pálosokat telepített és „monostort alapított számukra”.⁵ Lehoczky szerint a remetétet Erzsébet Lengyelországból hívta Beregbe.⁶ Ennek kevés a valószínűsége, mivel Lengyelországban az első pálos kolostort Opullai László fejedelem 1382-ben alapította Csensztóhovában.⁷ Így, láthatjuk, hogy Bereg vármegyében a pálosok már a XIV. század első harmadában letelepedtek és Erzsébet királyné személyében pártfogót kaptak. Lehoczky Tivadar szerint a megye területén a pálosoknak több rendházuk is volt – Beregszászban, Kisberegén, Munkácson. A beregszászi pálos kolostort a város délkeleti határába helyezi.⁸ 1568-ban Székely Antal elfoglalta a ferencesek, domonkosok és pálosok beregszászi birtokait. Lehoczky állítja, hogy a pálos kolostor Boldogságos Szűz Mária tiszteletére épült. Viszont a kisberegí kolostor védőszentje is Boldogságos Szűz Mária. Itt egy és ugyanaz a kolostorról lehet szó? A kisberegí pálosoknak Beregszászban volt házuk, valamint földjük. Talán ez téveszthette meg a helytörténést?

A pálos rend történetírója, Kisbán Emil a beregszászi és kisberegí pálos kolostort egynek látja. Monografikus tanulmányában megemlíti, hogy a beregí kolostor Munkács közelében, talán a mai Beregszász helyén,⁹ az egri egyházmegye területén volt.¹⁰

⁴ Adatok hiányában nem állíthatjuk, hogy Turjaremete neve kapcsolatban áll a pálos szerzetesekkel.

⁵ LEHOCZKY TIVADAR: *Bereg vármegye monográfiája*. III. kötet. 2. rész. Ungvár, 1881, 16.

⁶ Pálos rendnek sűrű kolostorhálózata volt Lengyelországban, központjuk a híres Jaszna Gora kolostorral. Erzsébet királynő lengyel származása miatt gondolhatta Lehoczky, hogy a királynő a remetétet szülőhazájából hívta Bereg megyébe.

⁷ Jaszna Gora kolostor zárándokhely lett, itt őrzik a csodatevő Szűz Mária ikont (belzi Istenszülő ikon).

⁸ LEHOCZKY 1881, 21.

⁹ Kisbán E. nem tudhatott Lehoczky 1872-es ásatásáról és a kisberegí kolostor pontos helyéről

¹⁰ KISBÁN EMIL: *A magyar pálos rend története (1225–1711)*. 1. kötet. Budapest, 1938, 82.

A levéltári adatok nem bizonyítják egy különálló beregszászi pálos kolostor létezését. Elképzelhető, hogy a beregszászi pálosok nem tartózkodtak sokáig a városban, nem volt külön rendházuk. Esetleg valamelyik régebbi elhagyatott kolostorban éltek, így jelenlétüknek nem maradt nyoma a forrásokban. A másik lehetőség, hogy a beregszászi pálosokról fennmaradt történeti emlékezet a kisbereg-i pálosok tulajdonát képező Beregszász szélén álló házzal és földekkel kapcsolatos.

A kisbereg-i pálos kolostor romjai 1872-ben még láthatók voltak Alsóremete délkeleti határán, a Borzsa folyó partján, nem messze a mai görögkatolikus templomtól. A monostor falait a helyi lakosok szétbontották, és részben 1856-ban a görögkatolikus templom építéséhez használták fel.¹¹ A kolostor alapítási éve 1329, és Erzsébet királynénak tulajdonítják.¹² Érdekes, hogy a helytörténészek megemlítik a beregi kolostort, viszont itt-ott sajátos módon magyarazzák a rend megjelenését térségünkben. Így Szirohman M. szerint az alsóremetei kolostor nem más, mint egy ősi sz. Pál apostol tiszteletére emelt keleti szertartású szerzetesrend kolostora, melyet Erzsébet¹³ királyné idejében átépítettek. A Wikipedia is közölt egy kisebb cikket Alsóremete községről, amelyben a kolostort tévesen apácázárdának nevezi.¹⁴

A hitújítás és a török hódítás okozta káosz a katolikus egyház létezését, s így a pálos rend szellemi és fizikai fennmaradását is veszélyeztette. A reformáció erőszakos szekularizálással járt. A protestáns hitet befogadó vagy támogató nemesek minden lehető és lehetetlen eszközt megragadtak annak érdekében, hogy megkaparintsák a széthullani látszó egyház javait. 1541–1553 között a remeték elhagyták a beregi pálos kolostort.¹⁵ A rendház birtokaiért éles harcba szálltak a helyi nemesek. A remeték többé nem tértek vissza.

A XVII. század első felében a rend vezetői néhány sikertelen kísérletet tettek a volt pálos birtokok visszaszerzésére. A beregi kolostor épülete gyorsan tönkrement. 1725-ben a katolikus plébániák vizitálása során feljegyezték, hogy a pálosok egykori kolostorát Bereg mellett, vagyis Remetén lerombolták.¹⁶

¹¹ LEHOCZKY 1881, 24–25.; NÉMETH PÉTER: Elpusztult középkori kolostorok, fennmaradt templomok Kárpátalján. In *Középkori templomok a Tiszától a Kárpátokig. Középkori templomok útja Szabolcsban, Beregben és Kárpátalján*. 2. kötet. Szerk. Kollár Tibor. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Területfejlesztési és Kömvezetgazdálkodási Ügynökség Nonprofit Kft., Nyíregyháza, 2013, 29–30.

¹² *Documenta artis Paulinorum*. 1. füz. A magyar rendtartomány monostorai. A–M, (Gyűjt. Gyéressy Béla). MTA Művészettörténeti Kutató Csoportja, Budapest, 1975, 9.

¹³ СИРОХМАН М. Церкви України: Закарпаття, Львів, 2000. С. 146. Szirohman M. szerint Erzsébet Lajos felesége és nem az anyja volt. Nagy Lajosnak valóban volt egy Erzsébet nevű felesége (bajor Erzsébet), aki tíz évvel később született, mint a Łokitek Erzsébet által megalapított kisbereg-i pálos kolostor létrehozásának dátuma.

¹⁴ Wikipedia: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B8%D0%B6%D0%BD%D1%96_%D0%A0%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%B8 (Utolsó letöltés: 2019. június 21.)

¹⁵ *Documenta artis Paulinorum*. 1975, 9.

¹⁶ *Documenta artis Paulinorum*. 1975, 15.

A kisbereg (alsóremetei) pálos kolostor helyének meghatározása nem okoz gondot. Lehoczky Tivadar 1872-es leírására támaszkodhatunk, és a mai görögkatolikus templom közelébe helyezhetjük a Borzsa partjára. Tudomásunk szerint Lehoczky után senki sem próbálkozott a romok régészeti vizsgálatával.

3. ábra. Az egykori remetei pálos templom a XIX. század közepén

Forrás: Myskósky 1867

Ami a toponimikát illeti, a falu nevéen kívül a helynevek nem mutatják a pálos remeték nyomait. Viszont az 1865, 1907, 1095-ös kataszteri térképen a szomszédos Nagybereg határában szerepel a *Remetei útfelé* dülő név,¹⁷ vagyis ebben az irányban állt a pálos kolostor.

Az egykori Bereg vármegye területén Lehoczky Tivadar szerint a pálosoknak volt még egy rendházuk a Munkács melletti Pál-hegyen. Sajnos a szerző nem közli az állítólagos kolostor alapításának évét, a pontos helyét és annak a személynek a nevét, akinek az alapításhoz köze lehetett. Bizonyos, hogy Munkácson a XVII. században volt egy pálos misszió, de itt már nem a középkori pálos hagyományokról beszélünk, hanem a katolikus megújulás folyamatába bekapcsoló-

¹⁷ SEBESTYÉN 2008, 96.

dott, reformált pálos misszionáriusokról¹⁸ és központjaikról. A XX. század elején a városban volt egy Pálhegy utca is,¹⁹ viszont nem tudjuk, hogy a Pál-hegy a pálos szerzetesek jelenlétét őrzi vagy a Pál személynévhez kötődik.

Tehát az egykori Bereg vármegyében a XIV. században a pálos rendnek volt kolostora Kisberegben (Alsóremete), esetleg rövid ideig Beregszászban is tartózkodtak, viszont a munkácsi letelepedésük és működésük a középkor folyamán kétséges.

A XIV. század második felében a pálos rend szerzetesei megjelennek Máramaros vármegyében is. Nagy Lajos király jóindulatából 1363-ban a pálos remeték Técsőtől közel 8 km-re, a Tisza bal partján létrehozták kolostorukat.²⁰ A király földet és malmot ajándékozott nekik.²¹ Később a közelben egy kis falu született, amelynek a neve őrzi a pálosok emlékét – Remete (ma Románia területén).²² Bélay Vilmos szerint a pálosok hívták ide a magyar telepeseket, és az új falu születése nekik köszönhető.²³

A máramarosi pálosok jövedelmeit Mária királynő (1389) és Zsigmond király (1421) biztosította. A pálosoké volt Remete község nagyobb része, Técsőn és Remetén egy-egy malmuk működött, Huszton volt egy házuk, és a Tiszai révből is járt nekik jövedelem.²⁴ Vagyis a szerzetesek élete hosszabb időre biztosítva lett. A remetei szerzetesek técsői és huszti tulajdona téveszthette meg azokat a szerzőket, akik állítják, hogy a pálosoknak volt rendházuk Técsőn és Huszton, sőt Kőkényesen is (ma Ternovo, Técsői járás). Sajnos ennek a feltételezésnek bizonyítására nem találtunk forrást.

A remetei kolostor elnéptelenedésének pontos idejét nem ismerjük. Valószínűleg 1554 és 1556 között történhetett, ugyanis 1556-ban Petorvics Péter (1485–1557) a máramarosi remeték földjét Szigeti Pálnak ajándékozta. Egy századdal később Remete akkori birtokosa Kornis György a faluba ruszinokat telepített. Így, az egykori pálos templom az ortodox lakosoké lett, az unió elfogadása után a

¹⁸ 1642–1678 között Vanoviczy János pálos rendi apostoli missziós felhatalmazással folytatott térítő munkát Északkelet-Magyarországon, nem egyszer volt Munkácsra és környékén is. TÓTH ISTVÁN GYÖRGY: A remeterend vándormisszionáriusa: Vanoviczi János, az első pálos misszionárius levelei, 1642–1677. *Levéltári Közlemények*, 2001, 72. évf. 1–2. sz. 187–245.; TÓTH ISTVÁN GYÖRGY: Misszionáriusok Magyarországon. Balassi Kiadó, Budapest, 2007

¹⁹ ФІЛПОВ О.: Назви вулиць Мукачеву у ХХ ст. *Історико-географічні дослідження в Україні*. Зб. наук. пр. Вип. 10. Київ, 2007. С. 315.

²⁰ *Documenta artis Paulinorum*. 2. füz. A magyar rendtartomány monostorai. N–Sz, (Gyűjt. Gyéressy Béla). MTA Művészettörténeti Kutató Csoportja, Budapest, 1976, 312.

²¹ KISBÁN 1938, 97.

²² Az egykori remetei kolostor helye „kicsúszik” a mai Kárpátalja közigazgatási határából, viszont tudatosan teszünk róla említést, mivel a remetei pálosoknak volt tulajdonuk más máramarosi településen, amelyek viszont ma Kárpátalja területén vannak.

²³ BELAY VILMOS: Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. Sylvester Nyomda RT., Budapest, 1943, 44.

²⁴ KISBÁN 1938, 97.; RUPP JAKAB: *Magyarország helyrajzi története fő tekintettel az egyházi intézetekre* 2. Az Egri érsek–egyház–tartomány. Pest, 1872, 387.

görögkatolikusoké. 1556 után és a XVII. század közepéig a kolostor templom talán a helyi protestánsok használták.

A remetei pálos templom a XV. század elején épült gótikus stílusban.²⁵ Talán nem ez volt az első templomuk. Nehezen elképzelhető, hogy 1363-as letelepedéskor nem építettek volna templomot vagy kápolnát. Mikor Remete községbe költöztek a ruszin ortodoxok, a pálos templomot átépítették. A templom ma is áll. Az 1990-es években átépítették, viszont a szentélyt nem érintették.

Tehát, a máramarosi pálos remete kolostor és templom helye ismert. A helyzet alapjában más, a többi „feltételezett” máramarosi pálos kolostorral kapcsolatosan, amelyekről az irodalomban tett egy-két említésen kívül a források hallgatnak. Kisbán Emil úgy látta, hogy Remetétől közel 7 km-re, Kőkényes birtokon (a község első írásos említése 1389-ből²⁶ származik) a XIV. század elején a pálosok konventje működött.²⁷ Templomukat Szent Fülöp és Jakab tiszteletére emelték. Úgyszintén a XIV. század elejével datálja Kisbán a pálos remeték letelepedését Huszton. Gyöngyösi Gergely általános perjelként végzett vizitációs útjai során az egyes kolostorokban fellelt oklevelekről készített rövid kivonatos jegyzeteit gyűjtötte egybe. Az *Inventariumban* nem találunk említést sem a técsői, sem a huszti, sem a kőkényesi remetékről.²⁸ Vagyis a pálos remeték középkori jelenléte Kőkényesen, Técsőn és Huszton kétséges.

Nagy Lajos király uralkodása alatt néhány pálos remete megtelepedett Ung vármegyében is, Eszeny²⁹ közelében, Ungvártól és Szerednyétől délnyugtara, a Velyá-folyó partján (lásd a mellékelt térképen).

Karácsonyi János az eszenyi pálosok megjelenését 1270 tájára teszi.³⁰ Az egyháztörténeti irodalom az eszenyi kolostor alapítását 1356-os évvel datálja,³¹ és a Baksa nemzetségbeli Simon fia Tamással hozza kapcsolatba. Viszont egy korábbi oklevél (1341. május 19.) Eszenyi Tamás fia Mihály és László birtokai

²⁵ MYSKÓSKY VIKTOR: A remetei g.e. templom. *Vasárnapi újság*, 1867. február, 24., 24.

²⁶ SEBESTYÉN 2012, 78.

²⁷ KISBÁN 1938, 97.; RUPP 1872, 278., 382. Lásd még: SOÓS KÁLMÁN: A Mic-bán monda eszenyi változatai. Adalékok a Bocskai család genealógiájához. In *Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv*, 17. Nyíregyháza, 2006, 285.

²⁸ A kézirat az ELTE könyvtárban található Cod. Lat. 115 jegyzet alatt. Digitalizált változata elérhető <https://edit.elte.hu/xmlui/static/uv/uv.html?key=10831/30557&fname> (Utolsó letöltés: 2019. június 21.)

²⁹ Árpád-kori település, az oklevelek 1270-ben említik először. Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Szabolcs vármegye községei. Budapest, 1900. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/szabolcs-varmegye-167E9/szabolcs-varmegye-kozsegei-irta-vende-aladar-revid-dr-borovszky-samu-168DC/eszeny-1692D/> (Utolsó letöltés: 2019. június 21.)

³⁰ KARÁCSONYI JÁNOS: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. 1. kötet. Budapest, 1900, 219., 223.; NÉMETH 2013, 28. Karácsonyi J. tévesen a község első említését azonosítja a remeték letelepedésével.

³¹ KISBÁN 1938, 90.

határjárás során már említést tesz a pálos remetékről.³² Az 1356-os év talán a kolostor alapításának éve, az építkezés kezdete, az adományozás dátuma. Az irat az eszenyi remetékhez vezető utat nevezi meg. Az eszenyi pálos kolostor 1356 előtti létezését bizonyítja az is, hogy Erzsébet királynő 1349-ben a pápától engedélyt kért a nemesek és egyház előljárói számára, hogy azok a megyés püspök ellenzése esetében is az Első Remete Szent Pál Rend részére kolostorokat építhessenek és gyakorolják a kegyúri jogot.³³ A királynő támogatta a kegyúri jog betartását. A pontifika engedélyt adott két kolostor alapítására. Hamarosan újabb rendházak jelennek meg, s köztük az eszenyi pálos monostor is.³⁴

A pálos remeték 1340-es években telepedhettek le Eszeny közelében, a kolostoralapítás és földek adományozása később történt (1356 táján). Az 1360-as évek második felében az eszenyi pálosok és perjeljük, Trisztján a birtokhatárok miatt vitába keveredtek a helyi birtokosokkal.³⁵

Mit tudhatunk az egykori kolostor helyéről? A kutatók szerint a pálosok kolostora a mai köztemető helyén volt a Kápolna-dombon.³⁶ A kolostor romjai nem láthatók. A helyi lakosok állítják, hogy a sírásók gyakran találnak törmelékeket és üregeket, ami talán a kolostor pincéjének helye. Mivel működő temetőről van szó a régészeti kutatás lehetetlen, így csakis a már ismert adatokra támaszkodhatunk. A kolostor alapjának feltárása pedig nem valószínű.

A toponimika foszlányokban megőrizte a remeték emlékét. A XIX. századi kataszteri térképeken találunk „*remete*” elnevezést. Sőt már az 1270–1282-es oklevelekben szó esik *remete mezőről* Csernovoda mellett.³⁷ A Latorca és mellékágai által képzett Csernovoda-mocsár elnevezés többször szerepel a középkori oklevelekben. Ágtelek, Kisdobrony és Ásvány között terült el. Érdemes megemlíteni, hogy a XVIII–XX. századi térképeken a Latorca jobb partján, Telek faluval szemben szerepel egy parányi település (tanya?) – Latorcaremete, Remete³⁸ (ma néhány lakóházzal a Nagygejőci Községi Tanácshoz tartozik). Itt hajdan egy rév is működött. Elképzelhető, hogy a település neve a pálosok emlékét őrzi. Nem

³² SEBŐK FERENC (szerk.): *Anjou-kori Oklevéltár. XXV. 1341.* Budapest–Szeged, 2004, 161. (Dok. 333. 1341. Máj. 19.)

³³ PÓR ANTAL: *Nagy Lajos 1326–1382.* (Magyar Történeti Életrajzok). Budapest, 1892, 598.

³⁴ PÓR 1892, 598.

³⁵ NAGY IMRE–NAGY IVÁN–VÉGHÉLY DEZSŐ (szerk.): *A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeo.* III. kötet. Magyar Történeti Társulat, Pest, 1874, 379. (Dok. 273.)

³⁶ NÉMETH 2013, 28.; BADÓ ZSOLT: Régészeti feltárások az eszenyi Kastély-dombon. *Kárpátalja*, 2006. szeptember 8., <https://karpataljalap.net/2006/09/08/szenzacios-leletek-toltesepitesnel> (Utolsó letöltés: 2019. június 21.)

³⁷ V. István ifjabb király, Mátyásnak, Seneca fiának, adományozza a magtalanul elhalt Csépan Csépantelek nevű földét a Latorcza mellett, Dobron és Agtelek helységek közt, s egyszersmind ezen föld határait is leírja. 1270. IPOLYI ARNOLD–NAGY IMRE–VÉGHÉLY DEZSŐ (szerk.): *Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius VI.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1876, 169. (Dok. 118.)

³⁸ Nem tudjuk, mikor keletkezett

állítjuk, hogy a rendnek itt volt kolostora vagy birtoka, erről nincs adat. Talán a Latorca túlszélén elterülő pálos földek emlékét őrzi a név. A *remete*, *remete mező* stb. többször előfordul a XIII–XVI. századi forrásokban és az eszenyi pálosokra és földjeikre utal, így tőlük kaphatta a tanya a *Remete/Latorcaremete* nevet. Az etimológia másik lehetősége, hogy a község nevét onnan kaphatta, hogy távol eset Kisgejőctől, Nagygejőctől és az ott lakókat remetéknek³⁹ nevezték el.

Tehát az eszenyi pálos kolostor keletkezési idejét az 1340–1350-es évekre tesszük, a kolostor Eszenyitől délnyugatra állt a mai Kápolna-dombon. Elnéptelenedésének okai és ideje ugyanaz, mint a beregi kolostornál láttuk, vagyis a XVI. század 50-es éveinek közepén az előre törő reformáció és birtokháborítások a protestánsok részéről. A kolostor és templom még egy ideig állhatott. Hogy használták-e a reformátusok, azt nem tudjuk. Idővel az épületek tönkrementek, a falak leomlottak. A szájhagyomány szerint a község református templomát, tornyát és parókiáját a kolostor leomlott falainak köveiből építették fel.⁴⁰

Lényegesen kevesebb információnk van a villyei és ungvári pálos kolostorok lehetséges helyéről.

A források pontosan tudatják a két kolostor alapításának idejét – 1380 (a villyei) és 1384 (az ungvári). Mind a két rendház nemesi fundáció volt. Az ungvárit gerényi Drugeth László, a villyeit a Császlóci család alapította. A kolostorok több százados működése során az adott családok tagjai gyakorolták a kegyúri jogot is. Mind a két kolostor remetéi kaptak szántót, szőlőt, halastavat, malomépítés és működtetési jogot. Idővel más nemesek is adományoztak a remetéknek.

A villyei (Wylle) kolostort 1380-ban a Császlóci család Valkaja földjén alapították Boldogságos Szűz Mária tiszteletére. Mikor 1393-ban a család felosztotta birtokait, a pálos kolostor feletti patronátus közös maradt.⁴¹ Gyöngyösi Gergely 1400-ra teszi a kolostor építésének dátumát.⁴²

A remetéknek idegen etnikai környezetbe kellett beilleszkedni. Tudjuk, hogy a XIV. század folyamán Ung vármegye északkeleti részére a Drugethek és más földesurak ortodox ruszin telepeseket hívtak.⁴³ A konfliktusok elkerülhetetlenek voltak, főként, ha határsértés és egyéb vagyoni viszonyokról beszélünk. A hasonló összetűzésről egy 1493-as esemény tanúskodik, mikor ugyanis a helyi rutének megtámadták a villyei remetét, kifosztották és felgyújtották a kolos-

³⁹ A remete – mint elszigetelten, a közösségtől távol élő személy, nem okvetlen utal szerzetesre.

⁴⁰ SZABÓ ISTVÁN: Eszeny. In *Az Ungi Református Egyház megye. Adalékok az Ungi református egyházmegye történetéhez*. Szerk. Haraszy Károly. Nagykapos, 1931, 175.

⁴¹ TRINGLI ISTVÁN (szerk.): A Perényi család levéltára, 1222–1526. Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 44, Budapest, 2008, 104–106. (Dok. 168.)

⁴² GYÖNGYÖSI GREGORIUS: *Vitae Fratrum Eremitarum Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae*. Ed. Franciscus L. Hervay. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988, 39.; KISBÁN 1938, 109.

⁴³ Lásd: ФЕРКОВ О. – БЕЛЕЙ Н. Господарське освоєння Ужанщини у добу Другетів. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: історія*. №1 (38). Ужгород, 2018. С. 84–91. Режим доступу: [https://doi.org/10.24144/2523-4498.1\(38\).2018.159886](https://doi.org/10.24144/2523-4498.1(38).2018.159886) (Дата звернення: 2019.06.21.)

tort.⁴⁴ A szerzetesek egy időre elhagyták Villyét. Majd István főperjel idejében (1496–1500, 1506–1512) visszatértek és helyreállították az épület. 1510-ben Németh Miklós özvegye Margit visszaadta a villyei pálosoknak ungvári szőlőjüket.⁴⁵ Adományokkal látta el a remetét Sztritey László is.⁴⁶

1542-ben a remeték elhagyták a villyei kolostort, a pálos birtok a Dobók kezére jutott. Elképzelhető, hogy éppen a Dobók felekezetzváltása és birtokgyarapítási szándéka lehettek a kolostor pusztulásának fő okozói.

Ahogy említettük, a villyei pálos kolostor Szerednye mezővárostól dél-nyugati irányban a Velja- és Szolocsina-folyók között helyezkedett el a *Hurka* (*Horka*)-dűlőn.⁴⁷ (A két patak a XIV. század óta megváltoztatta folyását). A kolostorépület és templom maradványainak pontos helye ismeretlen. Talán éppen a Horka-dűlőn, vagyis dombon (a ruszin *horka*, *hurka* – domb) érdemes kutatni a kolostor romjai után.

Az ungvári pálos kolostort a térség leggazdagabb és befolyásosabb család gerényi ágának ifjú tagja, László alapította. A Drugethek két ágának⁴⁸ birtokközpontjai Homonnán és Gerényben⁴⁹ voltak. A XIV–XV. században a Drugethek Ung vármegye területének 65%-át birtokolták.⁵⁰ Ekkor épült a család kastélya Gerényben. Érdekes, hogy Ungvár *possessio* (település) mint Drugeth-birtok az oklevelekben csak 1347-től szerepel⁵¹ és a nevickei váruralomhoz tartozott.⁵²

1384-ben gerényi Drugeth János özvegye és fia, László (az elsőszülött fiú 1379-ben meghalt⁵³) lerakták Krisztus Szent Teste pálos kolostor alapjait ott, ahol

⁴⁴ *Documenta artis Paulinorum*. 3. füz. A magyar rendtartomány kolostorai. T–Zs, (Gyűjt. Gyéressy Béla). MTA Művészettörténeti Kutató Csoportja, Budapest, 1978, 221.

⁴⁵ KISBÁN 1938, 157.

⁴⁶ GYÖNGYÖSI 1998, 70–71.

⁴⁷ ФЕДАКА С. Населені пункти і райони Закарпаття: Історично-географічний довідник, Ліра, Ужгород, 2014. С. 59.; SEBESTYÉN 2008, 159.

⁴⁸ NAGY IVÁN: *Magyarország családai. Címerekkel és nemzékrendi táblákkal*. 3. kötet (C–D). Kiadja Ráth Mór, Pest, 1858, 399.

⁴⁹ Ma Ungvár része.

⁵⁰ ENGEL PÁL: A nemesi társadalom a középkori Ung megyében. MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1998, 39.

⁵¹ ENGEL 1998, 49.

⁵² Ez a tény hasznára van Németh Péter feltételezése alátámasztására, mely szerint a XIII. századi Ung királyi vár és az 1320-as években említett Ung vár alatt a Nevickei várat kell érteni, és nem az ungvári várhegyen később épült várat. NÉMETH PÉTER: Álom és valóság: Ung vára. *Carpatica–Карпатика*, 13, Ужгород, 2001, 237–240.; NÉMETH PÉTER: Álom és valóság: Ung vára. *Castrum*, 2007, vol. 6. 5–10. Ungvár oppidum (város) először egy 1499-es oklevélben jelenik meg. Castellum Unghwar pedig 1499-ben. Lásd: CSÁNKI DEZSŐ: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. I. kötet. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1890. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Csanki-csanki-dezso-magyarország-történelmi-földrajza-a-hunyadiak-korában-1/i-kotet-3/ungvarmegye-187F/mezovarosai-1894/> (Utolsó letöltés: 2019. június 21.)

⁵³ ENGEL 1998, 145.

addig egy kápolna állt.⁵⁴ Hol volt ez a hely, nem tudjuk, viszont a kutatók körében megfogalmazódott néhány hipotézis.

A kápolnának a település közelében kellett lennie, mivel az irodalom szerint a pálosok egy ideig nem tudtak letelepedni és megépíteni kolostorukat, ugyanis a rutének nem akarták átengedni a kápolnát a szerzeteseknek,⁵⁵ vagyis azt a helyi ruszin ortodoxok használták. Ha a ruténoké volt, akkor nem lehetett a katolikus plébánia kápolnája. Az alapítás során a remeték kaptak földeket is, hogy gazdálkodjanak. Ez a terület közvetlenül a ruszinok lakta övezet szomszédságában terült el.

A kolostor alapítója – László – a gerényi Drugeth ág utolsó férfi tagja. Halála után (1398 első fele) két özvegy nővére továbbra is a gerényi kastélyban élt (1427–1436-ig). A Drugetheknek Ungváron is volt egy tágas udvarházuk, amely 1400 táján épült és 1436 után már elhagyatottan állt.⁵⁶ Az ungvári pálosok kolostora az 1420-as években épülhetett fel, talán a korábbi kápolnát alakították át a pálos építészeti szabályok szerint. Gyöngyösi Gergely közli, hogy 1521–1522-ben Krisztina asszony átépítette a templom szentélyét.⁵⁷

Mivel a források hallgatnak a kolostor helyéről, esetleg méreteiről, stb., így Mészáros Károly a XIX. század közepén kiadott *Ungvár történetében* keresünk kiindulópontot. Ungvár első történetírója szerint a Első Remete Szent Pál Rendjének kolostora és temploma Gerényben volt, ahol ugyanis Drugeth László szántót, szőlőt, halastavat adományozott a remetéknek.⁵⁸ Mészáros Károly a rotunda közelében található romokban látta a remete kolostor maradványait.⁵⁹

A kolostor gerényi lokalizálásának gondolatát elfogadta Rupp J.,⁶⁰ Kisbán E.⁶¹ és néhány helytörténész, pl. Fedáka Sz.⁶², Rupp Jakab Magyarország egyháztörténeti topográfiájának szentelt tanulmányban azt írja, hogy „a vár déli sáncánál ahol ma Gerény falu áll létezett a pálos kolostor”.⁶³ Felsorolja az adományokat, amelyekkel ellátták a remetét kegyuraik. Mindezt Fejér Gy. forrásgyűjteményé-

⁵⁴ *Documenta artis Paulinorum*. 1978, 159.

⁵⁵ *Documenta artis Paulinorum*. 1978, 159.

⁵⁶ ENGEL PÁL: Ung megye település viszonyai és népessége a Zsigmond-korban (Adatok Magyarország középkori demográfiájához). *Századok*, 1985, 119. évf. 4. sz. 957–958.

⁵⁷ GYÖNGYÖSI 1998, 66.

⁵⁸ MÉSZÁROS KÁROLY: *Ungvár története, a legrégebb időktől máig*. Ráth Mór Könyvkereskedés, Pest, 1861, 12.

⁵⁹ A romok a Drugeth kastély maradványai, 1926-ban Antal Miklós gimnáziumi tanár végzett ott feltárást. CSIKVÁRI ANTAL (szerk.): *Ungvár és Ung vármegye*. Vármegyei Szociográfiai Kiadóhivatal, Budapest, 1940, 39.; МОЙЖЕС В. Археологічні дослідження горянської ротонди. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Історія*. Вип. 2 (39). Ужгород 2018. С. 150–173. Режим доступу: [https://doi.org/10.24144/2523-4498.2\(39\).2018.165623](https://doi.org/10.24144/2523-4498.2(39).2018.165623) (Дата звернення: 2019.06.21.)

⁶⁰ RUPP 1872, 398.

⁶¹ KISBÁN 1938, 103.

⁶² KISBÁN 1938, 103.

⁶³ RUPP 1872, 398.

ből tudja.⁶⁴ Lehetséges, hogy a gerényi lokalizálás verzióját erősíti az a tény, hogy a XVII. század közepén a katolikus megújulás hulláma térségünkbe hozta a reformált pálosokat, kik missziós munkát vállaltak. Drugeth János neje, Jakusics Anna néhány pálos misszióist telepített Gerény községbe.⁶⁵ Viszont, mint ezt láthattuk a máramarosi pálosok esetében is, a kora újkori missziós pálosokat nem szabad azonosítani a középkori remete életet folytatott Első Remete Szent Pál Rendjének szerzeteseivel.

A lokalizálás másik verzióját Terdik Szilveszter fogalmazta meg. A kutató feltételezi, hogy az ungvári vár udvarában ma is látható templomromok (Szent György-templom) lehetnek az egykori pálos templom és kolostor maradványai.⁶⁶ Terdik elveti annak lehetőségét, hogy vártemplom azonos a plébániatemplommal, melynek plébánosát említik a XIV. századi források, többek között a pápai tizedjegyzék.

Bár a XV. századtól kezdve voltak esetek, amikor a királyok és főurak váraik közvetlen közelében alapítottak kolostort, az ungvári pálosok esete éppen ellenkező példát mutat – állítja a történész. Terdik Szilveszter úgy látja, hogy elsőként a pálos kolostor és templom lehetett az ungvári várhegyen, és majd mikor a remeték elhagyták a várost, a Drugethek itt építették fel várukat⁶⁷ (a XVI. század második felében).

1978–1987 között elvégzett régészeti feltárások során az egykori templom szentélyét, sekrestyéjét és kriptáját vizsgálták meg. A szakértők arra a következtetésre jutottak, hogy a templom építésének ideje a XII. század vége – XIII. század eleje.⁶⁸ Az ungvári egyetem régészeti expedíciója 2018 nyarán a vártemplom feltárása során XV–XVIII. századi leleteket emelt ki a szentélyből.⁶⁹ Viszont XV. századnál korábbi tárgyakra nem bukkantak. A régészek véleménye szerint még korai bármilyen következtetést levonni. A templom maradványainak feltárása néhány évig tarthat, viszonylag nagy területet kell megvizsgálni, és csakis ezek után lehet alátámasztani vagy megcáfolni a vártemplom és pálos kolostori templom azonosságát.

⁶⁴ FEJÉR GEORGIUS: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. Tom X. Vol. 8. Budae, 1843, 148.

⁶⁵ КОБАЛЬ Й. Ужгород відомий і невідомий. Львів: Світ, 2003. С. 83. A pálos rend vezetői próbálkoztak az egykori kolostorok és birtokok visszaszerzésével is.

⁶⁶ TERDIK SZILVESZTER: Ungvár (Ужгород), vártemplom. In *Középkori templomok a Tiszától a Kárpátokig. Középkori templomok útja Szabolcsban, Beregben és Kárpátalján*. 2. kötet. Szerk. Kollár Tibor. Nyíregyháza, 2013, 202.

⁶⁷ TERDIK 2013, 202.; NÉMETH 2013, 30.

⁶⁸ ПЕНЯК П. Розкопки замкової церкви Ужгорода. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. Вип. 14. Львів, 2010. С. 345–353.

⁶⁹ МОЙЖЕС В. Результати археологічних досліджень церков м. Ужгорода у 2018 р. *Матеріали науково-практичної конференції до 80-річчя від дня народження Михайла Рожка. Пам'ятки Тустани в контексті освоєння Карпат. Проблеми їх збереження та використання*. 36. тез. Львів, 2019. С. 20–21.

Terdik Szilveszternek is vannak kétségei a pálos és vártemplom azonosságát illetően, mivel „a templom elhelyezkedése inkább következtetett plébánia templomra, mint kolostori templomra”.⁷⁰

Kobály József történész Mészáros Károly verzióján kívül még két lehetséges helyét nevezi meg az egykori pálos kolostornak: a Kálvári-hegy lábánál, ott ahol ma az ungvári református templom áll, és a várhegy délkeleti lejtőjén, a mai Volosin utca végén. Szerinte éppen itt állt az a templom, amelyet 1611-ben Drugeth György elvett a reformátusoktól és leromboltatott, hogy kibővítsé virágoskertjét: „nem kizárt, hogy ez volt a pálosok temploma, ahonnet elűzték őket a XVI. század közepén”.⁷¹ Így kaptunk még egy lehetséges helyet.

Az ungvári pálos kolostor és templom lokalizálásának kérdése tovább bonyolódik az ungvári plébániatemplom helyének keresésével. Ahogyan Kobály Józsefnél és egy századdal előtte Mészáros Károlynál olvashatjuk, Drugeth György rekatolizálása után elvette a református gyülekezet templomát, parókiáját és iskoláját, leromboltatta az épületeket, hogy kibővíthesse virágos kertjét.⁷² Viszont még ugyanabban az évben a Só utca legelején a reformátusok telket kaptak a gróftól, hogy új templomukat felépíthessék.⁷³ Mészáros szerint a vártemplom és plébániatemplom nem volt azonos. Szerinte a plébániatemplom „látta a XIV. század reggelét”, 1762-ben pedig már nem állt. A következő állítása Szalárdi János krónikájának egy részletére épül, mely szerint a XVII. század közepén (Ungvár 1644-es ostroma alatt) az „öreg templom”-ot a várral szemben a várpalánk belső oldalára helyezi (a vár külső falai még nem léteztek). Az a hely, ahol Kobály J. egyik verziója a pálos templomot helyezi, Mészárosnál pedig az egykori plébániatemplom helye, amely 1556 táján az új hit követői kezébe került.⁷⁴

Ahogyan már fentebb említettük, végleges választ az ungvári pálos templom és kolostor helyéről a régészeti kutatások tudnak adni, vagy legalábbis tisztázni a vitás kérdéseket. Erre néhány évet várunk kell. Tehát, a felsorolt pálos kolostorok közül a remeteinek, a kisbereginek és az eszenyinek ismerjük egykori helyét, sőt a remeteinek a temploma átépítve ma is áll. Viszont a villyei és ungvári kolostorok lokalizálása továbbra is problémás. A feltételezett beregszászi, huszti, técsői, kökényesi, munkácsi pálos helyek a források hiányában továbbra is hipotézisek maradnak.

⁷⁰ TERDIK 2013, 204.

⁷¹ КОБАЛЬ 2003, 83.

⁷² КОБАЛЬ 2003, 77.; MÉSZÁROS 1861, 72.

⁷³ Ma itt áll a római katolikus Szent György-templom.

⁷⁴ MÉSZÁROS 1861, 79.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. BADÓ ZSOLT: Régészeti feltárások az eszenyi Kastély-dombon. *Kárpátalja*, 2006. szeptember 8., 295. sz. <https://karpataljalap.net/2006/09/08/szenzacios-leletek-toltesepitesnel> (Utolsó letöltés: 2019. június 21.)
2. BELAY VILMOS: Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. Sylvester Nyomda RT., Budapest, 1943
3. BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Szabolcs vármegye közései*. Budapest, 1900. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/szabolcs-varmegye-167E9/szabolcs-varmegye-kozsegei-irta-vende-aladar-revid-dr-borovszky-samu-168DC/eszeny-1692D/> (Utolsó letöltés: 2019. június 21.)
4. CSÁNKI DEZSŐ: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. I. kötet. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1890. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Csanki-csanki-dezso-magyarorszag-tortenelmi-foldrajza-a-hunyadiak-koraban-1/i-kotet-3/ungvarmegye-187F/mezovarosai-1894/> (Utolsó letöltés: 2019. június 21.)
5. CSIKVÁRI ANTAL (szerk.): *Ungvár és Ung vármegye*. Vármegyei Szociográfiai Kiadóhivatal, Budapest, 1940
6. *Documenta artis Paulinorum*. 1. füz. A magyar rendtartomány monostorai. A–M, (Gyűjt. Gyéressy Béla). MTA Művészettörténeti Kutató Csoportja, Budapest, 1975
7. *Documenta artis Paulinorum*. 2. füz. A magyar rendtartomány monostorai. N–Sz, (Gyűjt. Gyéressy Béla). MTA Művészettörténeti Kutató Csoportja, Budapest, 1976
8. *Documenta artis Paulinorum*. 3. füz. A magyar rendtartomány kolostorai. T–Zs, (Gyűjt. Gyéressy Béla). MTA Művészettörténeti Kutató Csoportja, Budapest, 1978
9. ENGEL PÁL: A nemesi társadalom a középkori Ung megyében. MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1998
10. ENGEL PÁL: Ung megye település viszonyai és népessége a Zsigmond-korban (Adatok Magyarország középkori demográfiájához). *Századok*, 1985, 119. évf. 4. sz. 941–1005.
11. FEJÉR GEORGIUS: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. Tomi X. Vol. 8. Budae, 1843
12. GYÖNGYÖSI GERGELY: *I. Remete Szent Pál Remete Testvéreinek Élete*. Szerk. P. Árvai Vince. Ford. Csanád Béla, Csonka Ferenc. Varia Paulina III. Fráter György Alapítvány, Pilisszántó, 1998
13. GYÖNGYÖSI GERGELY: *Inventarium Paulinorum (1521–1522)*. Cod. Lat. <https://edit.elte.hu/xmlui/static/uv/uv.html?key=10831/30557&fname> (Utolsó letöltés: 2019. június 21.)
14. GYÖNGYÖSI GREGORIUS: *Vitae Fratrum Eremitarum Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae*. Ed. Franciscus L. Hervay. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988
15. IPOLYI ARNOLD – NAGY IMRE – VÉGHÉLY DEZSŐ (szerk.): *Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius VI*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1876
16. KARÁCSONYI JÁNOS: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. 1. kötet. Budapest, 1900
17. KISBÁN EMIL: *A magyar pálos rend története (1225–1711)*. 1. kötet. Budapest, 1938
18. LEHOCZKY TIVADAR: *Bereg vármegye monográfiája*. III. kötet. 2. rész. Ungvár, 1881
19. MÉSZÁROS KÁROLY: *Ungvár története, a legrégebb időktől máig*. Ráth Mór Könyvkereskedés, Pest, 1861
20. MYSKÓSKY VIKTOR: *A remetei g.e. templom. Vasárnapi újság*, 1867. február 24.
21. NAGY IMRE – NAGY IVÁN – VÉGHÉLY DEZSŐ (szerk.): *A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeo*. III. kötet. Magyar Történeti Társulat, Pest, 1874
22. NAGY IVÁN: *Magyarország családai. Czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*. 3. kötet (C–D). Kiadja Ráth Mór, Pest, 1858

23. NÉMETH PÉTER: Álom és valóság: Ung vára. *Carpatica – Карпатика*, 13, Ужгород, 2001
24. NÉMETH PÉTER: Álom és valóság: Ung vára. *Castrum*, 2007, vol. 6., 5–10.
25. NÉMETH PÉTER: Elpusztult középkori kolostorok, fennmaradt templomok Kárpátalján. In *Középkori templomok a Tiszától a Kárpátokig. Középkori templomok útja Szabolcsban, Beregben és Kárpátalján*. 2. kötet. Szerk. Kollár Tibor. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Területfejlesztési és Környezetgazdálkodási Ügynökség Nonprofit Kft., Nyíregyháza, 2013, 18–31.
26. PÓR ANTAL: *Nagy Lajos 1326–1382*. (Magyar Történeti Életrajzok). Budapest, 1892
27. *Regestrum decimalium sexeginalium dioecesis agriensis de annis 1333–1335*. Elubr. per. Francis Balássy. Agriae, 1863
28. RUPP JAKAB: *Magyarország helyrajzi története fő tekintettel az egyházi intézetekre 2*. Az Egri érsek–egyház–tartomány. Pest, 1872
29. SEBESTYÉN ZSOLT – ÚR LAJOS: *Ung megye helységneveinek etimológia szótára*. Ungvár, 2014
30. SEBESTYÉN ZSOLT: *Bereg megye helységneveinek etimológia szótára*. Nyíregyháza, 2010
31. SEBESTYÉN ZSOLT: *Kárpátalja településeinek történeti helynevei. A kataszteri térképek és birtokrészesleti jegyzőkönyvek alapján*. Nyíregyháza, 2008
32. SEBESTYÉN ZSOLT: *Máramaros megye helységneveinek etimológia szótára*. Nyíregyháza, 2012
33. SEBŐK FERENC (szerk.): *Anjou–kori Oklevéltár. XXV. 1341*. Budapest–Szeged, 2004
34. SOÓS KÁLMÁN: A Mic-bán monda eszenyi változatai. Adalékok a Bocskai család genealógiájához. In *Szabolcs-Szatmár-Bereg Levéltári Évkönyv*, 17. Nyíregyháza, 2006, 277–292.
35. SZABÓ ISTVÁN: Eszeny. In *Az Ungi Református Egyház megye. Adalékok az Ungi református egyházmegye történetéhez*. Szerk. Haraszty Károly. Nagykapos, 1931, 175–176.
36. TERDIK SZILVESZTER: Ungvár (Ужгород), vártemplom. In *Középkori templomok a Tiszától a Kárpátokig. Középkori templomok útja Szabolcsban, Beregben és Kárpátalján*. 2. kötet. Szerk. Kollár Tibor. Nyíregyháza, 2013, 196–205.
37. TÓTH ISTVÁN GYÖRGY: A remeterend vándormisszionáriusa: Vanoviczi János, az első pálos miszionárius levelei, 1642–1677. *Levéltári Közlemények*, 2001, 72. évf. 1–2. sz. 187–245.
38. TÓTH ISTVÁN GYÖRGY: *Misszionáriusok Magyarországon*. Balassi Kiadó, Budapest, 2007
39. TRINGLI ISTVÁN (szerk.): A Perényi család levéltára, 1222–1526. Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 44, Budapest, 2008
40. КОБАЛЬ Й. Ужгород відомий і невідомий. Львів: Світ, 2003
41. МОЙЖЕС В. Археологічні дослідження горянської ротонди. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Історія*. Вип. 2 (39). Ужгород 2018. С. 150–173. Режим доступу: [https://doi.org/10.24144/2523-4498.2\(39\).2018.165623](https://doi.org/10.24144/2523-4498.2(39).2018.165623) (Дата звернення: 2019.06.21.)
42. МОЙЖЕС В. Результати археологічних досліджень церков м. Ужгорода у 2018 р. *Матеріали науково-практичної конференції до 80-річчя від дня народження Михайла Рожка. Пам'ятки Тустані в контексті освоєння Карпат. Проблеми їх збереження та використання*. 36. тез. Львів, 2019. С. 20–21.
43. ПЕНЯК П. Розкопки замкової церкви Ужгорода. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. Вип. 14. Львів, 2010. С. 345–353.
44. СИРОХМАН М. Церкви України: Закарпаття. Львів, 2000
45. ФЕДАКА С. Населені пункти і райони Закарпаття: Історично-географічний довідник, Ліра, Ужгород, 2014
46. ФЕРКОВ О. – БЕЛЕЙ Н. Господарське освоєння Ужанщини у добу Другетів. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: історія*. №1 (38). Ужгород, 2018. С. 84–91. Режим доступу: [https://doi.org/10.24144/2523-4498.1\(38\).2018.159886](https://doi.org/10.24144/2523-4498.1(38).2018.159886) (Дата звернення: 2019.06.21.)
47. ФІЛІПОВ О. Назви вулиць Мукачева у ХХ ст. *Історико-географічні дослідження в Україні* : 36. наук. пр. Вип. 10. Київ, 2007. С. 312–316.

